

PODSTICANJE LIKOVNOG IZRAŽAVANJA DJECE MLAĐEG OSNOVNOŠKOLSKOG UZRASTA PUTEM EGZEMPLARNIH UMJETNIČKIH DJELA¹

Tatjana Zirojević², Kristinka Selaković³

Rezime

Višedecenijske tendencije u vaspitno-obrazovnom sistemu ukazuju na potrebu da se djeci pristupi holistički i da se kod njih podstiču i razvijaju one kompetencije, sposobnosti, vještine i znanja kojima će ono moći da odoovori na izazove savremenog društva. Nastava likovne kulture jeste jedan u nizu predmeta koji kod djece razvija kreativnost, osjećaj za lijepo i kritičko mišljenje. Predmet ovog istraživanja je uloga umjetničkog djela kao faktora motivacije za razvijanje i podsticanje likovnih sposobnosti učenika mlađeg školskog uzrasta u nastavi likovne kulture. Za potrebe istraživanja osmišljen je eksperimentalni program pod nazivom Egzemplari likovne umjetnosti sa ciljem da podstakne djecu na stvaralaštvo. Problem istraživanja bio je utvrditi da li i u kojoj mjer likovno umjetničko djelo XX vijeka kroz planiran egzemplarni program primjene djela u nastavi likovne kulture razvija kreativnost kod učenika nižeg osnovnoškolskog uzrasta. Cilj istraživanja je bio da se utvrdi uticaj uvođenja egzemplara likovne umjetnosti u nastavu i koliko će to uticati na razvoj likovnih sposobnosti i razvoj kreativnosti kod učenika. Sprovedeno je eksperimentalno istraživanje u nastavi likovne kulture u vidu uvođenja egzemplara umjetničkog djela. Istraživanje je sprovedeno na uzorku od 840 učenika, uzrasta od 7 do 11 godina u osnovnim školama u Banjoj Luci. Istraživanje je pokazalo da su učenici eksperimentalne grupe pokazali mnogo bolje perceptivne sposobnosti u odnosu na učenike kontrolne grupe. Time se ukazuje na činjenicu da se nastavna praksa može unaprediti sistematičnijom upotrebom umjetničkog djela u nastavi likovne kulture. Ovi zaključci istraživanja pružaju osnovu učiteljima za osmišljavanje likovnih programa u kojim će umjetničko djelo biti važno nastavno sredstvo sa bogatim mogućnostima unapređivanja vaspitno – obrazovnog sistema.

Ključne riječi: egzemplari likovne umjetnosti, motivacija, učenici mlađeg školskog uzrasta.

¹ Rad sadrži izmjenjene i dopunjene dijelove teksta iz doktorske disertacije Tatjane Zirojević pod naslovom *Egzemplari likovne umjetnosti kao faktori motivacije nižeg osnovnoškolskog uzrasta učenika*, odbranjene 16.12. 2022. godine na Pedagoškom fakultetu u Sarajevu.

² Tatjana Zirojević je doktor odgojnih nauka i viši asistent Filozofskog fakulteta Univerziteta u Banjoj Luci. E-adresa: tatjana.zirojevic@ff.unibl.org

³ Kristinka Selaković je doktor nauka metodika nastave i docent Pedagoškog fakulteta u Užicu Univerziteta u Kragujevcu. E-adresa: selakovick@gmail.com

Teorijski pristup istraživanju

Nastava likovne kulture kod učenika podstiče i razvija kreativnost, logičko mišljenje, a povezivanjem različitih sadržaja stvara i oblikuje društvo znanja i kvaliteta. Učenjem vizuelnog jezika u toku nastavnog procesa razvijaju se kritičko mišljenje, mogućnost šireg doživljaja okoline i osjetljivost za vizuelne fenomene, komunikaciju i kreativno djelovanje. Vizuelna pismenost se nameće kao komunikacijska potreba u savremenom društvu u kojem razvoj divergentnog i kritičkog mišljenja predstavlja obrazovni standard. Likovna oblast ima univerzalne vrijednosti i zato ona ne poznaje granice i time daje pun doprinos toleranciji i zajedništvu na bazi kulturnih razlika.

Likovna kultura ostvaruje se u toku dva procesa: praktičnim likovnim radom i teorijskim radom (Pedagoška enciklopedija, 1989), što znači da se temelji na likovnom jeziku koji učenici osvješćuju i usvajaju putem sopstvenog likovnog izražavanja i stvaranja usljed komunikacije s djelima likovne umjetnosti. Dominantna osobina umjetnosti jeste njena procesno tragalačka priroda. Proces je otvoren, bez početka i kraja, u njemu ne postoji konačni odgovor, već je to proces odgovaranja koji otvara nova pitanja (Škorc, 2012). Zato je važno da nastavnici shvate kognitivnu dimenziju umjetnosti, a razvijanje kognitivnih sposobnosti kod djece postiže se i uvođenjem aktivnog posmatranja umjetničkog djela u nastavi, a ne samo kroz praktično upoznavanje s principima umjetničke forme i načinima izražavanja.

U ovom istraživanju važan dio predstavlja i motivacija, to jest motivacioni proces. Kako učenike naučiti i podsticati da umjetničko djelo vide, dožive i vrednuju, te shvate da je vrijedno i značajno? Motivacija predstavlja veoma kompleksnu materiju, sa mnogobrojnim teorijama i istraživanjima. Kod bihejviorističkog pogleda naglasak je na spoljašnjim motivima kroz kaznu i nagradu. Humanistička motivacija akcenat stavlja na slobodu ličnog izbora i naglasak je na unutrašnjoj ili intrinzičkoj motivaciji, dok kognitivne teorije motivacije prednost daju radoznalosti i težnji za boljim razumijevanjem. Da bi se ličnost razvila cjelovito veliku ulogu ima motivacija (Stojaković, 2008). U okviru tih razmjera, u procesu likovne aktivnosti mogu se pretpostaviti različiti odnosi „kod kojih se dižu kvantitativne i kvalitativne komponente, kod kojih jača i slabi motivacija ili podsticaj za stvaranje, za kreativnost, odnose koji vode do preskoka u kvalitetu ili do stagnacije“ (Karlavaris i Kraguljc, 1981: 19).

Prije nego što neki proces započne, postoji jedno određeno stanje, koje se može nazvati prethodna situacija. U toj situaciji nastaje motivacija koja prouzrokuje određenu aktivnost sa određenim ciljem. Cilj koji treba dostići definiše se kao rezultat (Duh, 2004). Specifičnosti rada u nastavi likovne kulture, osim stručnih polaznih sadržaja, odnose se i na uzrast i razvojne karakteristike djece. Učitelj pomoću savremenih metodičkih pristupa u likovnom vaspitanju i obrazovanju može da uvede djecu u svijet stvaralaštva odraslih, ali pritom mora znati razvojne karakteristike djece i njihove sposobnosti da bi učenici mogli da opaze, prihvate, dožive i reaguju na umjetničko djelo na određenom uzrastu (Филиповић, 2011).

Osnovu za istraživački rad na temu primjene egzemplara likovne umjetnosti u nastavi i mjerenja njenog faktora motivacije dobijen je kao rezultat pilot istraživanja na osnovu kojih je osmišljen ovaj program podsticanja likovnog izražavanja djece nižeg osnovnoškolskog uzrasta (Станковић-Јанковић, Зиројевић, 2014). Rezultati istraživanja su pokazatelji da kreativnost nije nešto što je privilegija pojedinaca i da se na nju može uticati. Kreativnost je ključni element u razvoju društva koje podstiče slobodu i stvaralačko mišljenje (Kvaščev, 1981). Nove, neobične i originalne ideje i inovacije su više nego poželjne (Previšić 2005, Stoll–Fink 2000, Craft 2003 prema Kudrilović 2010). Stoga je opravdano iznova postavljati pitanja o načinima i mogućnostima podsticanja kreativnosti u školama, u obrazovnim ustanovama generalno. Likovno vaspitanje i obrazovanje oblast je koja pruža izuzetne mogućnosti za razvoj djetetove kreativnosti, individualnosti i identiteta. Likovno vaspitanje i obrazovanje obezbjeđuje plansko i postupno uvođenje djece u svijet stvaralaštva i umjetnosti. Škola bi trebalo da bude „jedan od najvažnijih posrednika između umetničke kreacije i njenog opažanja, razumevanja, doživljavanja, vrednovanja i stvaranja”, jer može razvijati estetsku kulturu i oblikovati umjetničku svijest mladih (Gajić, 1999: 95, prema Војводић 2018: 32).

Na osnovu saznanja mnogih istraživanja na temu kreativnosti (Kvaščev, 1981; Škorc, 2012; Drobac-Pavićević, 2020; Stojaković, 2008) uvidjela se potreba za ispitivanjem stepena motivacije egzemplarom kroz sistem obrazovanja kada je u pitanju nastava predmeta Likovna kultura. Iz već poznatih činjenica o statusu predmeta koji je marginalizovan i o potrebi društva za kreativnim individuama, osmišljen je program „Egzemplari likovne umjetnosti kao faktori motivacije na mlađem uzrastu od 2. do 6. razreda”. Namjera je bila da se ispita da li se sa precizno osmišljenim planom aktivnosti i kroz pažljivo osmišljena pitanja, odmjerena uzrastu, i kroz reproduktivni

stvaralački process može izmjeriti motivacioni faktor upotrebe umjetničkog djela kao didaktičkog sredstva na svim uzrastima.

Savremene teorije kreativnosti, kako navodi Kudrilović, posebno značenje pridaju uočavanju i traženju problema, a ne isključivo njihovom rješavanju, te u razvijanju divergentnog mišljenja naučiti prepoznati problem i dovesti ga do rješenja istog. Komunikacija učitelja sa učenicima jedan je od ključnih elemenata istraživanja, te je iz tog saznanja osmišljen niz pitanja kao ključnih faktora podsticanja kreativnosti (George, 2005, Csikszentmihaly, 1990 prema Kudrilović, 2010: 432). U procesu razvijanja divergentnog mišljenja cilj programa jeste naučiti učenike kako prepoznati važan problem, te kako ga, kroz odgovore na postavljena pitanja, dovesti do zadovoljavajućih rješenja. Pojedini istraživači su uočili da je način na koji učitelj komunicira u nastavi jedan od ključnih elemenata u podsticanju kreativnosti, te usklađivanju osobitosti kurikulumu s interesima i sposobnostima svakog učenika. Pokazalo se da način na koji učenici postavljaju pitanja i kako se odnose prema novim problemima značajno ovisi o učiteljevom pristupu (Sternberg, 1994 prema Kudrilović 2010: 432).

Metodološki okvir istraživanja

Predmet i cilj istraživanja

Predmet istraživanja je uloga egzemplara umjetničkog djela kao faktora motivacije u nižim razredima osnovne školeu svrhu podsticanje i razvijanje kreativnosti. proizilazi iz uvjerenja da se ispoljavanje i razvoj kreativnosti učenika može podsticati adekvatnim i raznovrsnim strategijama, metodama i postupcima koje podstiču aktivno posmatranje, percipiranje, recipiranje i uvažavanje umjetničkog djela.

Osnovni cilj istraživanja bio je da se utvrde efekti uvođenja egzemplara likovne umjetnosti u nastavu likovne kulture, odnosno da li umjetničko djelo doprinosi razvijanju dječije kreativnosti. Zadatak istraživanja je ispitati da li postoji razlika u aspektima tumačenja likovnih sadržaja (razumijevanje i ovladavanje likovnom jezikom), bogatstvu likovnih elemenata (pojava novih formi u likovnom izrazu), slobodi od uzora (inovativnost u stvaralačkom procesu) i u adekvatnom izboru tehnike i motiva (pronalaženje novih rješenja), između kontrolne i eksperimentalne grupe.

Pošlo se od pretpostavke da postoji statistički značajna razlika u ispoljavanju likovnih aspekata i razumijevanju likovnog jezika na umjetničkom djelu (sposobnost tumačenja likovnih sadržaja, bogatstvo likovnih elemenata, sloboda udaljavanja od uzora i adekvatan izbor tehnike i motiva) nakon uvođenja aktivnog posmatranja egzemplara umjetničkih djela između učenika eksperimentalne i kontrolne grupe.

Za potrebe istraživanja osmišljen je program koji je u nastavu likovne kulture sistematično uvodio aktivno posmatranje egzemplara umjetničkog djela na času likovne kulture. Umjetničko djelo predstavlja jedno od veoma važnih didaktičkih sredstava u nastavi likovne kulture koja govore ne samo o jednom istorijskom vremenu već kao vizuelna informacija daje mogućnost osvješćivanja saznanog karaktera koje pruža i u konvergentnom i u divergentnom smislu. Ne postoje časovi na kojima se odvaja vrijeme za aktivno posmatranje umjetničkih djela i razgovor o vizuelnim kvalitetima samog djela. Aktivno posmatranje umjetničkog djela podrazumijeva percepciju, recepciju, uvažavanje i vrednovanje umjetnosti, što je jedan dinamičan proces i trebalo ga je sagledati iz metodičkog i pedagoško-didaktičkog ugla (Selaković, 2017). Razumijevanje likovnog djela zavisi od nastavnih kompetencija iz područja istorije umjetnosti, kao i likovne forme. Ovaj uzročnik problema, koji bi doveo do nerazumijevanja likovnog djela u početku je riješen informacijama o djelu (vremenu nastanka djela, likovnim tehnikama, motivima i temama), te kroz razgovor sa učenicima objašnjena je sama poetika djela. Likovno obrazovanje posmatramo kroz mogućnost razvoja vizuelnog mišljenja, vizuelnog opažanja i pamćenja kroz kreativnu produkciju.

Metode, postupci i instrumenti istraživanja

U istraživanju je primjenjena eksperimentalna metoda sa paralelnim grupama (kontrolna – K i eksperimentalna – E grupa). Korišćena je i deskriptivna metoda prilikom tumačenja i analiziranja stručne literature, prikupljanja, obrade i interpretacije dobijenih rezultata istraživanja. U okviru sprovedenog istraživanja, definisane su nezavisne i zavisne varijable u skladu s postavljenim predmetom, ciljem i zadacima istraživanja. Nezavisna varijabla je bila *aktivno posmatranje umjetničkih djela – egzemplara* koje je dodatno uvedeno u nastavu likovne kulture. Zavisne varijable su: sposobnost tumačenja sadržaja, bogatstvo likovnih elemenata, sloboda udaljavanja od uzora

i adekvatan izbor tehnike i motiva. Varijable su uslovljene jedna drugom, čime omogućavaju kontinuirano praćenje pojava.

Istraživanje podrazumijeva analizu učeničkih radova rađenih po zadacima 21 nastavne jedinice nastavnog plana i programa za osnovnu školu, uz pravo na slobodu svakog učitelja da kreira čas po sopstvenom izboru, mijenjajući i korigujući u dozvoljenim granicama plan i program. Za svaku pojedinačnu nastavnu jedinicu birana su najmanje dva egzemplarna primjera likovne umjetnosti, po principu odgovarajuće tehnike, teme ili motiva djela, prema samom cilju i zadatku koji se postavljaju pred učenika. S obzirom na obimnost eksperimentalnog programa u tabeli 1 navodimo samo primjere egzemplara za po jednu nastavnu jedinicu za svaki razred.

Tabela 1

Primjeri egzemplara iz eksperimentalnog programa

Razred	Nastavna jedinica	Tehnika	Motiv	Egzemplari
Drugi razred	Upoznavanje različitih materijala za rad	Kombinovana	Slobodan izbor	- Lazar Vozarević, Mala slika I (1964); - Mića Popović, Porušeni mostovi (1964); - Aleksandr Arhipenko, Medrano II (1913).
Treći razred	Izgled upotrebnih predmeta	Olovka, voštane boje, krede, flomasteri.	Slova mog dnevnika	- Liber generacijais Iesu Christi, "Knjiga generacije Isusa Hrista", prva stranica Jevanđelja po Mateju (Lindisfarne), - Srednjovjekovni i renesansni rukopisi (Missal England, perhaps Cambridge, ca.1320); - The Macclesfield Psalter, The Anointing of David; - Miroslavljevo jevanđelje, str. 1.

Razred	Nastavna jedinica	Tehnika	Motiv	Egzemplari
Četvrti razred	Kompozicija i pokret u kompoziciji	Tempera, akvarel	Igra	- Edgar Degas Little Dancer Aged Fourteen (1880); - Edgar Degas Two Ballet Dancers (1879); - Henri Matisse Blue Nude II (1952); - Henri Matisse Dance (1909-10); - Marcel Duchamp, Nu descendant un escalier n°2 (1912).
Peti razred	Linija u prostoru	Kombinovana	Slobodan izbor	- Alexander Cadler The Brass Family (1929); - Alexander Cadler Portrait of a Man (1928); - Alexander Cadler Vache (1926); - Alexander Cadler Josephine Baker II (1927); - Pablo Picasso War and Peace (1952); - Pablo Picasso Face of Peace (1950); - Pablo Picasso Bull (1945).

Nakon 100 nastavnih časova (drugi razred – osam časova, treći razred – 14 časova, četvrti razred – 36 časova, peti razred – 42 časa) izvršeno je testiranje u vidu crtanja/slikanja, modelovanja, otiskivanja, kolažiranja zadatog objekta, dobijeni likovni produkti učenika ocjenjivani su prema stepenu prisustva četiri osnovna elementa likovnog izražavanja (sposobnost tumačenja likovnih sadržaja, bogatstvo likovnih elemenata, sloboda udaljavanja od uzora i adekvatan izbor tehnike i motiva).

Od naučno-istraživačkih postupaka tokom istraživanja korišćeno je testiranje koje je realizovano u dva ciklusa, u inicijalnom i finalnom mjerenju. Testiranje učenika kontrolne i eksperimentalne grupe izvršeno je sa ciljem da se provjeri da li će doći do promjena u ispoljavanju likovnih aspekata i razumijevanju likovnog jezika na umjetničkom djelu poslije primjene posebno osmišljenog *programa* koji je podrazumijevao aktivno posmatranje egzemplara umjetničkog djela moderne umjetnosti XX vijeka. Na kraju je korišćena i metoda analize sadržaja dječijih likovnih produkata.

Za potrebe istraživanja korišćen je posebno osmišljen test koji ispituje i mjeri sposobnost tumačenja sadržaja, bogatstvo likovnih elemenata, slobodu udaljavanja od uzora i adekvatan izbor tehnike i motiva. Instrument je postavljen u vidu skale od jedan do pet, gdje svaki broj pokazuje visinu date pojave koju mjeri. Broj pet označava potpuno razumijevanje predloženog sadržaja egzemplara (svega onoga što djelo nosi: osnovnih informacija o nastanku djela, autoru, tehnici, temi i motivu), dok broj jedan govori o potpunom nerazumijevanju likovnog sadržaja. Pouzdanost je utvrđena Kronbah alfa koeficijentom koji na nivou cjelokupnog instrumenta iznosi $\alpha = 0,93$.

Razumijevanje likovnog sadržaja – sposobnost tumačenja likovnih elemenata – jeste kriterijum koji se odnosi na razumijevanje onoga što se posmatra kroz zadatak. Akcenat je stavljen na ono što učenik vidi u umjetničkom djelu i šta može iz njega da iskoristi vezano za njegov zadatak (motiv, kompozicija, likovni elementi i sl.). Drugi kriterijum je kreativnost (invencija) i fleksibilnost (re-definicija) – bogatstvo likovnih elemenata. On mjeri sposobnost adaptiranja i mijenjanja aktivnosti, na osnovu instrukcije, uz uvažavanje individualnosti učenika, znanja i vještina koje je do tada razvio. Stepem stvaralaštva i produktivne aktivnosti – sloboda udaljavnja od uzora – treći kriterijum koji pokazuje stepen faktora motivacije djela likovne umjetnosti na slobodno likovno stvaralaštvo djece osnovnoškolskog uzrasta. On podrazumijeva individualnost vizuelnog mišljenja i težnju da se izraze sopstvene emocije. I posljednji, četvrti kriterijum jeste adekvatan izbor tehnike i motiva koji mjeri poteškoće sa kojima se djeca mogu susresti u radu i koje predstavljaju veoma bitan faktor stvaralačkog procesa. Neadekvatan izbor tehnike i motiva može dovesti do sputavanja i gušenja stvaralačkih sposobnosti, do nerazvijanja mašte kao jednog od najbitnijih faktora ovog procesa.

Uzorak istraživanja

Istraživanje je sprovedeno na uzorku od 840 učenika od drugog do petog razreda iz četiri osnovne škole u Banjoj Luci pri čemu je 420 učenika radilo pod uticajem eksperimentalnog faktora (E grupa) i isto toliki broj učenika svrstano je u kontrolnu grupu (K grupa) koja je nastavu likovne kulture slušala na uobičajeni način, bez dodatnog uvođenja umjetničkog djela u nastavu. Dakle, eksperimentalnu grupu (E) činilo je po jedno odjeljenje svakog razreda (drugi, treći, četvrti i peti razred) u dvije škole i kontrolnu grupu (K) isti broj razreda u druge dvije škole na teritoriji Banje Luke. U odnosu na pol, u istraživanju je bilo uključeno 432 učenika ženskog pola i 408 učenika muškog pola.

Tabela 2

Struktura uzorka s obzirom na pol učenika

Pol	f	%
Ženski pol	432	50,40
Muški pol	408	49,60
Ukupno	840	100,00

Tabela 3

Struktura uzorka s obzirom na razred koji učenici pohađaju

Razred	f	%
2. razred	160	19,05
3. razred	280	33,33
4. razred	160	19,05
5. razred	240	28,57
Ukupno	840	100,0

Rezultati istraživanja i diskusija

U pokušaju da se odgovori na pitanje i postavljeni problem da li umjetničko djelo doprinosi razvijanju dječije kreativnosti pokazaće rezultati koji su dobijeni pomoću instrumenata koji su posebno osmišljeni za ovo istraživanje. Analiza rezultata ispoljavanja likovnih elemenata u likovnom izra-

žavanju (analiza postavljene varijable) pokazuju da su učenici koji su imali priliku da budu više u kontaktu i aktivnom posmatranju egzemplara likovne umjetnosti pokazali viši nivo kreativnosti u odnosu na one učenike koji su radili na uobičajeni način.

Tabela 4

Mjere deskriptivne statistike

Pokazatelji	Sposobnost tumačenja likovnih sadržaja	Bogatstvo likovnih elemenata	Sloboda od uzora	Adekvatan izbor tehnike i motiva
M	3,62	3,24	3,19	3,80
SEM	0,04	0,05	0,05	0,05
Mod	5	5	5	2
SD	1,27	1,41	1,38	1,42
Sk	-0,44	0,12	-0,11	0,07
Ku	-1,03	-1,31	-1,23	-1,33
R	4	4	4	4
Min	1	1	1	1
Max	5	5	5	5
K-S	6,04	5,04	4,40	5,42
p	0,000	0,000	0,000	0,000

Pri analizi dobijenih rezultata korištena je deskriptivna analiza, u okviru koje su razmatrani sljedeći statistički parametri: N – veličina uzorka, M – aritmetička sredina, Mod – najčešća dobijena vrijednost, SD – standardna devijacija, SE M – standardna greška aritmetičke sredine, Sk – skjunis, Ku – kurtosis, R – raspon, Min – minimalni skor, Max – maksimalni skor, K-S – Kolmogorov–Smirnov test, p – nivo statističke značajnosti.

Razmatranje postavljene hipoteze o postojanju statistički značajne razlike između kontrolne i ekperimentalne grupe u odnosu na sposobnost tumačenja likovnih sadržaja, bogatstvo likovnih elemenata, slobodu udaljavanja od uzora i adekvatan izbor tehnike i motiva vršeno je putem t-testa za nezavisne uzorke.

Tabela 5

Poređenje između učenika eksperimentalne i kontrolne grupe prema zavisnim varijablama (t-test)

Zavisne varijable	Grupa	M	SD	SEM	t	df	p
Sposobnost tumačenja likovnih sadržaja	Eksperimentalna	4,50	0,72	0,03	27,63	838	0,000
	Kontrolna	2,74	1,08	0,05			
Bogatstvo likovnih elemenata	Eksperimentalna	4,32	0,90	0,04	34,88	838	0,000
	Kontrolna	2,16	0,89	0,04			
Sloboda udaljavanja od uzora	Eksperimentalna	4,19	0,94	0,04	30,86	838	0,000
	Kontrolna	2,18	0,94	0,04			
Adekvatan izbor tehnike i motiva	Eksperimentalna	3,92	1,23	0,06	21,56	838	0,000
	Kontrolna	2,23	1,02	0,05			

Poređenje rezultata eksperimentalne i kontrolne grupe putem t-testa pokazalo je da egzemplar kao uvedena eksperimentalna varijabla ima statistički značajan uticaj na sve zavisne varijable. U prvom redu vidi se da eksperimentalna grupa ($M_E = 4,50$) pokazuje daleko višu sposobnost tumačenja likovnih sadržaja u odnosu na kontrolnu ($M_K = 2,74$). Postojanost ove razlike pokazao je t-test ($t = 27,63$, $p < 0,001$). Istu tendenciju pokazuju i naredna poređenja kontrolne grupe sa eksperimentalnom. Naredni podaci pokazuju da ispitanici eksperimentane grupe ($M_E = 4,19$) ispoljavaju veće bogatstvo likovnih sadržaja nego pripadnici kontrolne grupe ($M_K = 2,16$). I u ovom slučaju je t-test ($t = 34,88$, $p < 0,001$) dao potvrdu pozitivnog uticaja eksperimentalne varijable. Prosječni rezultati na varijabli sloboda udaljavanja

nja od uzora ponovo su primjetno viši kod eksperimentalne ($M_E = 4,19$) nego kod kontrolne grupe ($M_K = 2,18$). Potpunije rečeno, uz dobijenu vrijednost t-testa ($t = 30,86$), na nivou statističke značajnosti $p < 0,001$, pokazano je da učenici eksperimentalne grupe nakon uvođenja egzemplara pokazuju veći stepen slobode udaljavanja od uzora u svome ispoljavanju. Na posljétku, čak i u odnosu sa adekvatan izbor tehnika i motiva, gdje su ostvareni najniži prosječni rezultati na nivou cijelog uzorka, pokazuje se da eksperimentalna grupa ($M_E = 3,92$) ostvaruje više rezultate u odnosu na kontrolnu ($M_K = 2,23$). Dakle, uvođenje egzemplara kao eksperimentalne varijable za posljédicu ima adekvatniji izbor tehnika i motiva. Uz dobijenu vrijednost t-testa ($t = 21,56$) razlika u korist eksperimentalne grupe potvrđena je na nivou statističke značajnosti $p < 0,001$.

Na osnovu poređenja rezultata eksperimentalne grupe, u koju je kao eksperimentalni faktor bio uveden egzemplar umejtničko djelo, i kontrolne grupe, u kojoj je taj uticaj izostao, u potpunosti možemo prihvatiti postavljenu hipotezu. Postojanje statistički značajne razlike potvrđeno je za sve četiri razmatrane varijable: sposobnost tumačenja likovnih sadržaja, bogatstvo likovnih elemenata, sloboda udaljavanja od uzora i adekvatan izbor tehnike i motiva. Dakle, *na osnovu dobijenih rezultata može se zaključiti da je hipoteza od koje se pošlo potvrđena, to jest da između eksperimentalne i kontrolne grupe postoji razlika i da je uvođenje egzemplara kao eksperimentalnog faktora u nastavu dovelo do razvijanja svih kompetencija iz domena likovne kulture. Ovdje se radi o značajnim nalazima koji pružaju novu sliku u odnosu na percepciju da su umjetnički predmeti često marginalizovani (Brajčić, Kušević, 2016), te da ne doprinose razvoju cjelovite ličnosti, posebno s aspekta intelektualne, tj kognitivne komponente. Utvrđeni nalazi istraživanja, a imajući u vidu prirodu zavisnih varijabli, ukazuju da egzemplari u vidu umjetničkih djela mogu doprinijeti razvoju kreativnosti koje nikako nije lišeno mišljenja, odnosno kognitivnih sposobnosti (Arnham, 1985). Prema Selaković (2017) umjetnost, odnosno umjetnička djela u nastavi mogu da postanu idealna sredstva za razvoj kritičkih sposobnosti ako su osmišljena na pravi način i ako su sprovedena u okviru samog pedagoškog procesa. Nadalje, primjenom egzemplara kao eksperimentalnog faktora pokazalo se da je moguće unaprijediti poziciju učenika u nastavi vizuelnih umjetnosti što je dominantan stav savremenih autora u ovoj oblasti (Arnham, 1985; Belamarić, 1989; Breitenstein, 2002; Joksimović i sar.,*

2010; Read 1971). Istovremeno, mijenja se i uloga nastavnika kao faktora nastave likovne kulture u smislu smanjenja njegove intervencije u procesu likovnog izražavanja djece. Autori su saglasni da primjena umjetničkih djela u nastavi likovne kulture može doprinijeti motivaciono-voljnim aspektima ličnosti učenika (Grgurić, Jakubin, 1996; Станковић-Јанковић, Зиројевић, 2014). Uvođenje egzemplara likovnog djela u nastavu likovne kulture doводи do razvijanja svih kompetencija iz domena likovne kulture kao što su kreativnost, likovno oblikovni razvoj, kritičko mišljenje, perceptivne i receptivne sposobnosti.

Zaključna razmatranja

Upoređujući očekivanja sa dobijenim rezultatima, može se zaključiti da postoji uticaj primjenjenog *Programa podsticanja likovnog izražavanja djece mlađeg osnovnoškolskog uzrasta putem egzemplarnih umjetničkih djela* na razvijanje kreativnosti kod onih učenika koji su u okviru redovne nastave likovne kulture aktivno posmatrali umjetničko djelo. Smatra se da svaka promjena, u kvalitativnom smislu, može da doprinese unapređenju i poboljšanju nastave likovne kulture. U ovom istraživanju promjena je bila na uspostavljanju ličnog kontakta sa umjetnošću i na implementiranju umjetničkog djela u nastavu likovne kulture na mlađem osnovnoškolskom uzrastu.

U savremenom društvu u kojem razvoj divergentnog i kritičkog mišljenja predstavlja obrazovni standard uočavamo bitnost i benefite koje nam pruža obrazovanje putem umjetnosti. “Umjetnost podrazumijeva misaone procese (opažanje koje vodi u istraživanje različitih perspektiva, a zatim u stvaranje – sam produkt stvaralačkog čina). Slika kao proizvod ljudske svijesti i element saznanja mjenja subjektivnu prirodu posmatrača podstičući misaoni proces. Ako uzmemo u obzir da istinska umjetnost uvijek vodi afirmaciji autentičnih ljudskih vrijednosti i potencijala, njeno mjesto u savremenom društvu moralo bi biti značajnije” (Филиповић–Војводић, 2019: 560). Umjetnost nam je neophodna jer pomjera granice, nudi drugačija rješenja, a kompetencije koje stičemo kroz ovakvo obrazovanje podjednako su važne kao naučne jer cilj savremene škole je izgradnja kreativne i stvaralačke ličnosti bez koje je i sadašnjost, a pogotovo budućnost, nezamisliva.

Rezultati istraživanja pokazuju da postoji statistički značajne razlike u ispoljavanju likovnih aspekata (sposobnost tumačenja likovnih sadržaja,

bogatstvo likovnih elemenata, sloboda udaljavanja od uzora i adekvatan izbor tehnike i motiva) između učenika eksperimentalne i kontrolne grupe. Razmatranje postavljene hipoteze o postojanju statistički značajne razlike između kontrolne i ekperimentalne grupe u odnosu na sposobnost tumačenja likovnih sadržaja, bogatstvo likovnih elemenata, slobodu udaljavanja od uzora i adekvatan izbor tehnike i motiva vršeno je putem t-testa za nezavisne uzorke. Poređenje rezultata eksperimentalne i kontrolne grupe putem t-testa pokazalo je da egzemplar kao uvedena eksperimentalna varijabla ima statistički značajan uticaj na sve zavisne varijable. Na osnovu poređenja rezultata eksperimentalne grupe, u koju je kao eksperimentalni faktor bio uveden egzemplar, i kontrolne grupe, u kojoj je taj uticaj izostao, u potpunosti je za hipoteza prihvaćena. Postojanje statistički značajne razlike potvrđeno je za sva četiri razmatrana kriterijuma: sposobnost tumačenja likovnih sadržaja, bogatstvo likovnih elemenata, sloboda udaljavanja od uzora i adekvatan izbor tehnike i motiva.

Nakon dobijenih rezultata može se konstatovati da ovo istraživanje, osim što predstavlja doprinos naučnom korpusu znanja, ima i praktične implikacije u nastavi. Uvođenje egzemplara likovnog djela u nastavu likovne kulture dovodi do razvijanja svih kompetencija iz domena likovne kulture (kreativnost, likovno oblikovni razvoj, kritičko mišljenje, perceptivne i receptivne sposobnosti). Za vreme trajanja posebno osmišljenog programa i interakcija između učenika i umjetničkog djela djeca su ohrabrivana da slobodno i samostalno otkrivaju i istražuju likovne elemente na umjetničkim djelima čime se postizalo njegovanje dečje individualnosti, a samim tim se uticalo na razvijanje kreativnosti. Bilo je veoma značajno i djelotvorno da se djeci pokaže kako se i na koji način umjetničko djelo može opisati, spoznati, doživeti i razumijeti. Svijet se doživljava iskustveno i čulima, a percepcijska aktivnost jeste aktivan proces koji se događa unutar mentalnog života i nalazi se pod uticajem osnovnog znanja, interesovanja, potreba, želja, očekivanja. Stoga je važno da savremena nastava likovne kulture podstiče razumijevanje vizuelnih likovnih simbola i da se umjetničko djelo postavi u interesno područje svakog učenika koje će kod njih probuditi radoznalost i želju za otkrivanjem. Poseban izazov u procesu uključivanja umjetničkih djela u nastavu likovne kulture odnosi se na kompetentnost učitelja da izvrše pravilan izbor umjetničkih djela, te njihovu kompetentnost da metodički oblikuju nastavni proces.

Literatura

- Arnham, R. (1985). *Vizuelno mišljenje*. Univerzitet umjetnosti u Beogradu.
- Belamarić, D. (1987). *Dijete i oblik*. Školska knjiga.
- Brajčić, M., Kuščević, D. (2016). *Dijete i likovna umjetnost – doživljaj likovnog djela*. Sveučilište u Splitu.
- Breitenstein, G. (2002). *A comparison of Texas pre-service teacher education programs in art and the 1999 National Art Education Association's standards for Art Teacher preparation* (Doctoral dissertation) University of North Texas. https://digital.library.unt.edu/ark:/67531/metadc3156/m2/1/high_res_d/dissertation.pdf
- Duh, M. (2004). *Vrednotenje kot didaktični problem pri likovni vzgoji*. Univerza v Mariboru, Pedagoška fakulteta Maribor.
- Drobac-Pavićević, M. (2020) *Šta je zapravo kreativnost?* Imprimatur, Filozofski fakultet Univerziteta u Banjoj Luci.
- Филиповић, С., Војводић, М. (2019). Утицај естетског васпитања на формирање личног идентитета деце и младих. *Социолошки преглед*, 53(2), 556 – 576. <https://doi.org/10.5937/socpreg53-20949>
- Филиповић, С. (2011). *Методика ликовног васпитања и образовања*. Универзитет уметности у Београду, Клет.
- Grgurić, N., Jakubin, M. (1996). *Vizualno-likovni odgoj i obrazovanje: metodički priručnik*. Educa
- Huzjak, M. (2007). *Učimo gledati: Priručnik likovne kulture za nastavnike razredne nastave*. Školska knjiga.
- Joksimović, A., Vujačić, M., Lalić-Vučetić, N. (2010). Specifičnosti nastave likovne kulture i potreba za individualizovanim pristupom učniku. *Nastava i vaspitanje*, 59(2), 191 – 204.
- Kadum, S. (2018). *Divergentno mišljenje u procesu suvremenoga odgoja i obrazovanja*, Fakultet za odgojne i obrazovne znanosti, Sveučilište Jurja Dobrile u Puli.
- Karlavaris, B. (1988). *Metodika likovnog odgoja*. Grafički zavod Hrvatske.
- Kudrilović, M., Reić Ercegovac, I., (2010). *Poticanje učenika na kreativno mišljenje u suvremenoj nastavi*. Filozofski fakultet Sveučilišta u Splitu.

- Kvašček, R. (1981). *Psihologija stvaralaštva*. Zavod za udžbenike i nastavna sredstva.
- Stojaković, P. (2008). *Pedagoška psihologija I*. Filozofski fakultet Univerziteta u Banjoj Luci.
- Војводић, М. (2018). Компетенције наставника као фактора развоја ликовног стваралаштва ученика основношколског узраста (Необјављена докторска дисертација). Филозофски факултет Универзитета у Новом Саду. <https://nardus.mpn.gov.rs/handle/123456789/10390>
- Selaković, K. (2017). Developing and Fostering Creativity Through the Works of Art by Young Pupils, *Revija za elementarno izobraževanje (The Journal of Elementary Education)*, 10(2–3), 261 – 275. [https://doi.org/10.18690/1855-4431.10.2-3.261-274\(2017\)](https://doi.org/10.18690/1855-4431.10.2-3.261-274(2017))
- Pedagoška enciklopedija*, 2 (1989). Ur. Nikola Potkonjak i Petar Šimleša. Zavod za udžbenike i nastavna sredstva, Zagreb: GZH.
- Read, H. (1971). *Education Through Art*. Faber and Faber.
- Станковић-Јанковић, Т., Зиројевић (2014). Улога учитеља у примјени егземплара ликовне умјетности и подстицању креативности ученика. У: Д. Бранковић, С. Душанић (Ур.) Зборник радова са научног скупа *Критичко мишљење – фактор развоја науке и друштва*, рад штампан у цјелини, 24-25. новембра 2014, Бања Лука (стр. 309 – 327). Филозофски факултет Универзитета у Бањој Луци.
- Škorc, B. (2012). *Kreativnost u interakciji – Psihologija stvaralaštva*. Mostart.

ENCOURAGING DEVELOPMENT OF VISUAL ARTS IN LOWER GRADES ELEMENTARY SCHOOL STUDENTS BY MEANS OF EXEMPLARY WORKS OF ART

Tatjana Zirojevic
Kristinka Selakovic

Abstract

Long-term trends in the system of education and moral education in our society point to the necessity of elementary school students being approached in a holistic manner and being encouraged to develop the skills and competences to help them encounter the challenges of the present day. In this respect, the teaching subject of visual arts is among the ones designed to develop creativity, the sense of beauty, and critical thinking. This paper deals with the role of a work of art as a motivational factor for developing and encouraging visual arts competences in lower grades elementary school students in visual arts classes. For the purpose of this research, there has been a programme entitled 'Exemplary works of visual arts' designed, with a view to encouraging students to creativity. The research focuses on the issue of whether a visual arts work of the 20th century, through a planned exemplary programme in visual arts classes, can develop creativity in lower grades elementary school students and to what extent. As for the goal of the research, it is to determine the impact of introduction of exemplary works of visual arts in the teaching process on the development of visual arts competences and creativity in students, with the aim of establishing applicative values of this method. The sample consists of 840 students of elementary schools in the city of Banja Luka, aged 7-14, and the results of the research reveal much better perceptive competences within the experimental group students. This confirms our hypothesis that visual arts teaching can be improved by more systematically introducing works of visual arts in its process. In the end, these conclusions may serve as a starting point for visual arts teachers in designing programmes featuring an actual work of art as an important teaching device for the improvement of the overall system of education and moral education.

Keywords: exemplary works of visual arts, motivation, lower grades elementary school students

ПООЩРЕНИЕ ХУДОЖЕСТВЕННОГО ВЫРАЖЕНИЯ МЛАДШИХ ШКОЛЬНИКОВ ПОСРЕДСТВОМ ЭКЗЕМПЛЯРНЫХ ПРОИЗВЕДЕНИЙ ИСКУССТВА

Татьяна Зироевич
Кристинка Селакович

Резюме

Многолетние тенденции в воспитательно-образовательной системе указывают на необходимость целостного подхода к детям и на необходимость поощрения и развития тех компетенций, способностей, навыков и знаний у детей, с помощью которых они смогут ответить на вызовы современного общества. Обучение изобразительному искусству один из ряда предметов, которые воспитывают у детей креативность, чувство прекрасного и критическое мышление. Предметом данного исследования являются роль произведения искусства как фактора мотивации для развития и поощрение изобразительных способностей младших школьников в обучении изобразительному искусству. В целях исследования была разработана программа под названием *Экземпляры изобразительного искусства*, чтобы побудить детей к творчеству. Проблема исследования заключалась в том, чтобы определить, развивает ли художественное произведение искусства XX века (через намеченную экзеплярную программу применения произведения в Обучении изобразительному искусству) креативность у младших школьников и в какой степени. Цель исследования состояла в том, чтобы определить сущность влияния введения экземпляров изобразительного искусства в обучение и степень данного влияния на развитие изобразительных способностей и креативности у учеников. Проведены экспериментальные исследования в обучении изобразительному искусству в форме введения экземпляров произведений искусства. Замысел состоял в том, чтобы установить прикладные ценности метода экземпляра в рамках учебного предмета Изобразительное искусство. Исследование проводилось на выборке из 840 учеников в возрасте от 7 до 11 лет в начальных школах в Баня-Луке. Исследование показало, что перцептивные способности учеников экспериментальной группы гораздо лучше. Это указывает на тот факт, что педагогическая практика может быть улучшена путём введения более систематического использования произведения искусства в обучении изобразительному искусству. Эти исследовательские выводы дают учителям основу для разработки изобразительных программ, в которых произведение искусства будет важным учебным пособием с богатыми возможностями для совершенствования воспитательно-образовательной системы.

Ключевые слова: экземпляры изобразительного искусства, мотивация, младшие школьники.